Gecse Géza
Putyin külpolitikájának első tíz éve

A kilencvenes évek végére Borisz Jelcin alkalmatlanná vált nemcsak a külpolitika, hanem az országban zajló folyamatok irányítására is. A külpolitikában azonban ez azért nem jelentett problémát, mivel a külügyminiszteri székben már 1996 óta Jevgenyij Primakov ült, aki szakított elődje, Andrej Kozirjev atlantistaként elkönyvelt politikájával. Primakov aktivista álláspontot képviselt, így a Balkánon is együtt működött a nyugati hatalmakkal a béketeremtésben. 1998 szeptemberében azonban a pénzügyi válság a miniszterelnöki székbe röpítette Primakovot és helyére az ő nyomdokain továbbhaladó Igor Ivanov került. Nem volt könnyű helyzetben, hiszen 1999 márciusának elején három közép-európai állam: Lengyelország, Magyarország és Csehország NATO-tag lett, ami nem tetszett az oroszoknak, majd ezt követően elkezdődtek a Milosevics elleni amerikai légicsapások, amelyek még kevésbé tetszettek nekik. Hadüzenettel fenyegetőztek, azonban nem váltották be ígéretüket. Ennek is szerepe volt abban, hogy Jelcin hajlandónak bizonyult visszavonulni és a hirtelen – szinte a semmiből felbukkanó – Putyint bízta meg a kormányelnöki feladatokkal kapcsolatos teendőkkel, aki a december 31-ével visszavonuló Jelcintől – átvette a köztársasági elnöki teendőket. Putyin elnök nem cserélte le Igor Ivanovot 2000. márciusi elnökké választása után sem.[1] A felülvizsgált és 2000 áprilisában elfogadott orosz katonai doktrínában már az áll, hogy a Kreml számára a legfőbb biztonsági fenyegetést Washington *„hegemonista politikája”* és a katonai blokkok és szövetségek orosz határok menti potenciális bővítése jelenti.[2] Ami a NATO-bővítést illeti, itt az amerikai szerzővel lehet egyetérteni, aki szerint *„egy demokratikus Oroszország érdekeit közvetlenül az szolgálta volna, ha támogatja az összes kelet-európai állam NATO-csatlakozását, hiszen ez azonnal hatékonyan csökkentette volna a biztonsági kockázatot a térségben, továbbá hozzásegítette volna Oroszországot ahhoz, hogy a számára sokkal nyomasztóbb belpolitikai és biztonsági kihívásokra koncentráljon.”*

A témáról könyvet író amerikai Bugajski megjegyzi emellett azt is, hogy a *„a kelet-európai térség a bővülő Európai Unió fő energia-útvonalai mentén feküdt”*, és *„az energiafüggőség az egykori csatlósokkal való viszonyban értékesnek tűnt. Az orosz*

[1] http://en.wikipedia.org/wiki/Igor_Ivanov; E tanulmány úgy született, hogy 2007-ben megjelent Bizánctól Bizáncig című könyvem iránt Észtországban érdeklődni kezdtek és lefordították észt nyelvre. A kötet magyar nyelvű kiadása óta eltelt néhány esztendő alatt azonban az orosz külpolitika is változott, így az észt kiadó arra kért, hogy írjam meg az évtized végéig, szerintem hogy alakult az orosz külpolitika. Ez a fejezet ezért eddig még nem jelent meg magyarul.

[2] Az 1999-es koszovói háború után az orosz katonai vezetés a nukleáris fegyver bevetésének lehetőségét hangsúlyozta abban az esetben, ha az oroszok nem tudnak konvencionális fegyverekkel megfelelő válaszlépést adni. BUGAJSKI, Janusz: *Cold Peace. Russia's New Imperialism, Center for Strategic and International Studies.* Praeger Publishers, Westport, Connecticut–London, 2004. (A továbbiakban: BUGAJSKI (2004), 239. 14.

*államm*al összefonódott orosz olaj- és gáz-magántársaságok fontos szerepet kaptak Moszkva külkapcsolataiban."*[3] Bugajski összehasonlítja az orosz oligarchák szerepét Jelcin és Putyin idején, majd megállapítja: *„A jelcini vezetés idején az oligarchák befolyását az állam foglyul ejtésével lehet jellemezni (…) Az 1998 nyarán kibontakozó pénzügyi válság Oroszországban rádöbbentette a politikaformálókat, hogy az oligarcháknak olykor destabilizáló befolyásuk lehet, és személyes érdekeiket követve hajlandóak az orosz állam érdekeit feláldozni."* Vlagyimir Putyin új elnökségének egyik célja volt, hogy ne csak megzabolázza az üzletembereket, hanem a kormány szolgálatára is mozgósítsa őket.[4]

Oroszországban a katonai és a biztonsági szervek 2000 után komoly befolyást szereztek, miközben az oroszországi demokratákat valamint Nyugat-barátokat háttérbe szorították. A második csecsen háború mozgósította az ország nacionalista erőit, s közben Putyin egyre jobban alakította Moszkva nyugati stratégiáját.

Igor Ivanov külügyminiszteri kinevezése a keményvonalas Primakovval a folyamatosságot is jelképezte, hiszen Ivanov is ugyanazt tette, mint elődje: *„miközben együttműködésre törekedett a Nyugattal, a Kreml olykor Nyugat-ellenes retorikát alkalmazott odahaza, hogy biztosítsa a maga számára a hadsereg és a biztonsági szolgálatok támogatását".* Az elnöki végrehajtó hatalomnak sikerült visszaszereznie a politikai élet feletti ellenőrzést és tovább nyirbálnia a parlament tekintélyét.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás egyik következményeként a korábban megromlott orosz-amerikai viszony *„látványosan javult"*. Hozzájárult ehhez az Osama Bin Ladenék ellen indított afganisztáni büntetőakció során amerikaiaknak felajánlott orosz segítség; valamint a nemzetközi terrorizmus elleni harcban a két állam közötti érdekközösség.

Az Észak-Kaukázus térségében a 2002 májusában lezajlott merénylet, a 2002. októberi moszkvai túszdráma hozzájárult ahhoz, hogy 2003 októberében az orosz vezetés a 2000-ben elfogadott katonai doktrínát kiegészítve új biztonságpolitikai hangsúlyokat fogalmazzon meg. Ennek értelmében a külpolitikai célok érvényesítésében a katonai erő szerepe nem csökken. 2002 folyamán közös orosz-amerikai, közös orosz-brit munkacsoportot hoztak létre, amelyet külügyminiszter-helyettesi szinten vezetnek. 2002 májusában orosz-amerikai munkacsoportot hoztak létre a nukleáris terrorizmus elleni harcra. Ám az amerikaiak Irak elleni támadásának következtében az Egyesült Államokkal való kooperáció ellentmondásosan alakult. 2003 szeptemberére az orosz-amerikai viszony kifejezetten fagyos lett, mivel Moszkva az iraki rendszerváltást, mint politikai célt következetesen elutasította és a ,,*terrorizmus elleni harcot Irakra kiterjesztő amerikai értelmezést pedig végig megalapozatlannak tartotta.*'' [5]

---

[3] Ezek az energiacégek Oroszország exportjának több, mint 50%-át adták *„Az energiát pedig (az oroszok) kulcsfontosságú geostratégiai eszköznek és döntő biztonsági kérdésnek tartják."* BUGAJSKI (2004): 15-16.

[4] *„az oligarchák közül sokan jutottak arra a következtetésre a késő 1990-es évekre, hogy az ő érdekük is egy hatékonyabb állam, mivel szükségük volt egy erős, ugyanakkor előzékeny kormányra, amely hatékonyan képes volt biztosítani érdekeltségeiket."* BUGAJSKI (2004): 17.

[5] PÓTI László: *A terrorizmus elleni harc és az átalakuló érdekszférák a poszt-szovjet térségben:*

Az Amerikai Egyesült Államok iraki intervenciója – paradox módon – mégis mind közvetlenül, mind közvetve növelte az orosz vezetés mozgásterét. Moszkvának elég volt felsorakoznia az Európai Unió két meghatározó állama, a franciák és németek álláspontja mellett,[6] és a későbbiekben sem titkolta - a végül kudarcnak bizonyult – iraki inváziójáról vallott lesújtó véleményét. Az amerikai beavatkozás következményeként a nyersolaj világpiaci ára, több mint másfél évtizedes stagnálás után, 2003 őszétől előbb megduplázódott (majd még ennél is tovább emelkedett[7]), aminek következtében a jelentős mértékben kőolajat exportáló Moszkva aranytartalékai 2008 nyaráig meghétszereződtek!

Putyin megnövekedett önbizalma mögött ezen túl ott volt a közép-kelet-ázsiai helyzet oroszok számára más szempontból való előnyös megváltozása is.[8] A térségben az Irán vetélytársának számító Irak legyőzésével George Bushék ugyanis az Amerikai Egyesült Államokat főgonosznak tekintő, teheráni fundamentalista vezetés súlyát növelték meg. Az Irán elleni embargó nemzetközi elfogadtatásával Washington lehetetlenné tette, hogy a komoly földgázkészletekkel rendelkező ország Európában konkurenciát teremtsen az oroszoknak, ami Moszkva hatalmának további növeléséhez járult hozzá.

Az oroszokat az Irak elleni amerikai hadjárat után mégsem ez a térség, hanem más ügyek foglalkoztatták. Putyin energiáit 2003 derekán alapvetően az orosz oligarchák megrendszabályozása (például Berezovszkij emigrált, Hodorkovszkijt lecsukták), majd az év őszén a grúzok *„virágos”* forradalma, illetve Szaakasvili hatalomra kerülése kötötte le. Ugyanennek a 2003-as esztendőnek a második felére Oroszországban átalakították a választási rendszert és a dumát decemberben már ennek alapján választották meg. Nem maradt el az eredmény: Putyin pártja, az Egységes Oroszország fölényesen győzött, és annak köszönhetően, hogy Zsirinovszkij vezette liberális demokraták – a legtöbb kérdésben – ugyanazt az álláspontot képviselték, mint Putyinék, ellenzéknek egyedül a kommunisták maradtak.

2004 márciusában ismét Putyint választották meg az ország elnökének. Külügyminiszterré a máig e posztot betöltő Szergej Lavrovot nevezte ki.[9] Oroszországban olyan politikai rendszer alakult ki, amely névlegessé tett bármiféle politikai versenyt, a rendszert egyre általánosabban kezdték *„irányított demokráciának”* nevezni. A balti országokat néhány nappal az orosz elnökválasztás után nemcsak az Európai Unióba, hanem a NATO-ba is felvették. Az orosz vezetést viszont ennél is jobban irritálta 2004 őszén a kijevi *„narancsos forradalom”*. Juscsenko

---

Közép-Ázsia és a Dél-Kaukázus. IN: TÁLAS Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra* II. *A politikai marketing csapdájában*. Magustúdió, Budapest, 2006. (A továbbiakban: TÁLAS Péter (2006), 205-208.

[6] MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok nemzetbiztonsági politikája 2001. szeptember 11. után.* IN: TÁLAS Péter (2006): 112.

[7] Közvetlenül a válság előtt 2008 nyarán a 146 dollár hordónkénti ár közelébe röpítette a nyersolaj árakat, majd a válságot követően mélyrepülés következett. Az utószó lezárásának idején, 2010 őszén 87 dollár körüli, tehát itt stabilizálódott. V.ö. http://www.ioga.com/Special/crudeoil_Hist.htm 2010. november 7.

[8] SZ. BÍRÓ Zoltán: *Oroszország visszatérése: kockázatok és lehetőségek.* Külügyi Szemle, 2009/2. 54-55.

[9] http://en.wikipedia.org/wiki/Sergey_Lavrov

elnökké választása után ugyanis Ukrajna határozott lépéseket tett az Európai Unió és a NATO irányába. Az orosz-amerikai viszony megromlásának is ez lett a fő oka. Áttételesen Juscsenkóék nyugatbarát lépései voltak az orosz-ukrán gázvita kiváltói is, hiszen Moszkvában úgy gondolták, hogy ha Kijev az általuk *„oroszellenes"*-nek értékelt politikát követi, akkor csak fizesse meg a földgáz világpiaci árát, vagyis azt, amit az EU-tagállamoktól Moszkva megkapott. A vita során 2005 derekától megmerevedtek az álláspontok, ami 2006 januárjában gázcsap-elzáráshoz vezetett. Az amerikai konzervatív vezetés ugyan 2005 elejétől kezdte bírálni a belső állapotokat Oroszországban, teljes határozottsággal azonban csupán a gázcsap elzárása után, vagyis 2006-tól kritizálta Putyin rendszerét.

A gáz-stop mindkét félnek súlyos lecke volt. Mind az oroszokat, mind pedig az Európai Unió országait arra sarkallta, hogy alternatív megoldás után nézzenek. Az európai orosz gázimport diverzifikálása a Kaszpi-térségből Oroszországot elkerülő Nabucco-projektben öltött testet. Ez ugyanúgy 2006 végére lett kész, mint az oroszok terve, az Ukrajna kikerülésére kitalált Déli Áramlaté, amely a Fekete-tengerbe fektetett vezetéken keresztül juttatná az orosz gázt Európába. A Nabucco terv fő gyengéje, hogy Irán nélkül viszonylag kevés gáz kerül a vezetékbe.

A színes forradalmak, a NATO-bővítés radikális bírálata, a határozott Amerika-ellenes attitűd jelentősen növelte Oroszország népszerűségét, különösen az iszlám országok között.[10]

Orosz értelmezés szerint – mintha csak olajat kívánt volna önteni a tűzre – az amerikai vezetés 2007 tavaszán a kelet-európai rakétapajzs telepítésének ügyével rukkolt elő. Ennek bizonyos elemeit Csehország és Lengyelország területén kívánták felállítani, amire a Kreml igen hisztérikusan reagált. (Alighanem ezzel magyarázható a 2007 tavaszán az észtországi Tallinnban a bronzkatona áthelyezésével kapcsolatban keltett orosz perpatvar is.[11])

Az oroszok úgy látták, hogy a balti és a közép-európai országok, majd 2007-től Románia és Bulgária friss EU-csatlakozása miatt a *„köztes európai térség"* Oroszország FÁK-szomszédaira mágnesként kezdett hatni. Ezt Putyinék *semlegesíteni, visszaszorítani* vagy legalábbis *marginalizálni* kívánták.[12]

---

[10] Az oroszok 2006 márciusában legmagasabb szinten fogadták az irániak támogatta libanoni sííta Hámász vezetőit. Ld. SZ. BÍRÓ (2009/2): 55.

[11] A bronzkatona az észtek számára a szovjet megszállást, a Tallinnban élő jelentős orosz diaszpóra számára a fasizmus felett aratott győzelmet jelképezi. Ráadásul nem a szobor beolvasztásáról, hanem áthelyezéséről volt szó, mire 2007 áprilisának végén utcai harcok kezdődtek az észt fővárosban, melyek során egy orosz meghalt. A témát nagy terjedelemben és első helyen ismertették az oroszországi tömegtájékoztatási eszközök és jó egy évvel később még a Hanti-Manszijszkban szervezett finnugor világkongresszuson az észt elnök orra alá dörgölte a duma külügyi bizottságának elnöke: Koszacsov. A bronzkatona ügyéről ld. RIEDER Gábor írását: http://www.artmagazin.hu/artmagazin_hirek/bronzkatona.4.html?module=38&pageid=0 2010. november 7.

[12] A moszkvai vezetés – emellett – arra is törekszik, hogy a frissen csatlakozottak EU-n és NATO-n belüli befolyása jelentéktelen legyen. BUGAJSKI, Janusz: *Expanding Eurasia. Russia's European Ambitions.* Washington D.C., 2008. (A továbbiakban: BUGAJSKI (2008), 31.

Ráadásul, ami a délkelet-európai régiót illeti, a kilencvenes évek eleje óta a Balkánt Moszkva olyan térségnek tekintette, amelyben a NATO-val és az Egyesült Államokkal való verseny az oroszok javára kihasználható. Az 1999-es szerb (és orosz) kudarcot követő visszavonulás, a *zóna* átmeneti magára hagyása után 2007 júniusában, Isztambulban Vlagyimir Putyin kijelentette, hogy Oroszország visszatér a balkáni és fekete-tengeri térségbe. Koszovó kérdése egyébként a *„NATO-expanzió ellenőrzésén"* túl Bulgária, Szerbia, Görögország (és persze Oroszország) számára kölcsönösen jövedelmező üzleti lehetőségekkel is kecsegtetett.[13]

2007 végén és 2008 tavaszán Oroszországban ismét parlamenti és elnökválasztásokat tartottak. Mivel az ország alkotmánya nem teszi lehetővé, hogy egy embert két ciklus letöltése után harmadszor is Oroszország elnökévé válasszanak, Putyin – a négy évvel korábbihoz hasonlóan – ismét jelentősen átalakította az orosz kormányzati struktúrát, méghozzá úgy, hogy ettől kezdve számos jogkör a miniszterelnökhöz került. 2007 decemberében Putyint választották az Egységes Oroszország Párt elnökévé és a decemberi duma-választások során ismét *„kiderült"*, hogy ez a párt fogja dominálni az orosz törvényhozást. Putyin elnökjelöltje a szintén pétervári Dmitrij Medvegyev lett, aki nem számított erőpártinak, orosz kifejezés szerint *„sziloviknak"*. Vagyis nem a KGB-ből jött, mint Putyin, és megnyilvánulásai miatt is liberális hírében állt. Az orosz állami gázvállalatnál, a Gazpromnál szerzett vezetői tapasztalatával – Putyin támogatásának köszönhetően – 2008 tavaszán meggyőző többséggel nyerte meg az orosz elnökválasztást. Hatalma kisebb lett, mint korábban elődjéé, Putyiné volt, aki a felértékelődött miniszterelnöki tárca birtokosa lett. Az elemzők jelentős része ezt úgy értékelte, hogy Putyin úgy mentette át a hatalmát, hogy Oroszországban nem kellett alkotmányt módosítani.[14] A putyini rendszert egyébként 2005-től kezdték el *„szuverén"* demokráciának nevezni, amelynek jelentéstartalma éppen 2008-tól kezdve módosult úgy, hogy a világon két szuverén demokrácia létezik: az egyik az Amerikai Egyesült Államok, a másik pedig Oroszország.

A 2008. áprilisi bukaresti NATO-csúcson Ukrajna és Grúzia NATO-csatlakozását – főként Berlin és Párizs állásfoglalása miatt – végül is elnapolták. A két vezető nyugat-európai hatalom ugyanis nem kívánta aláaknázni viszonyát Moszkvával egy olyan időszakban, amikor Medvegyev személyében új ember készült elfoglalni az orosz köztársasági elnöki posztot. Az amerikaiak pedig ez alkalommal azért nem élezték a feszültséget, mivel észak-koreai politikájuk elfogadtatásához szükségük volt az oroszok támogatására.[15]

Az orosz tömegkommunikációs eszközök a frissen csatlakozott *köztes európai államokat ruszofóbokként* mutatták be, de emellett 2003-tól kezdve Oroszországnak vitái voltak az Egyesült Királysággal is. E civakodás egyik epizódjaként 2007 júliusában

[13] Igaz, Romániának már kevésbé. BUGAJSKI (2008): 34. 41. Putyin megfogalmazása szerint: *„a Balkán és a Fekete-tenger mindig nagyon fontos volt a mi számunkra."* A BBC július 2-án szintén a június 27-i román Adevarul cikkét ismertette: http://acturca.wordpress.com/2007/07/02/putin-wants-more-russian-influence-in-balkans-black-sea-romanian-press/ 2010. november 7.

[14] BÁBA Iván: *A putyini Oroszország bel- és gazdaságpolitikájának kialakulása és főbb elemei.* Külügyi Szemle*, 2009/2*. 17-18.

[15] BUGAJSKI (2008): 50-54.

Putyin Nagy-Britanniáról például kijelentette, hogy *„gyarmattartó hatalomként viselkedik, de elfeledkezik róla, hogy Oroszország soha nem volt Nagy-Britannia gyarmata”.* [16] Schröder kancellárságát megelőzően már 1998 előtt, de 2001-től különösen a német-orosz viszony harmonikusnak volt mondható. 2005-ben ugyan Angela Merkel lett a kancellár, de a külügyeket a szociáldemokrata Frank-Walter Steinmeier vitte, és Angela Merkel csak 2007-től hallatta határozottabban hangját a német külpolitikában. Van, aki ezzel magyarázza, hogy a közép-európai érdekeket ettől kezdve Németországban jobban figyelembe vették, mint korábban.[17] Hasonlóan lehet jellemezni a 2007 tavaszán megválasztott Sárközy francia köztársasági elnököt is, aki kevésbé koncentrált a mediterrán térségre, mint elődje, Chirac. Az oroszok alapvetően a franciák és a németek megnyerésére koncentráltak, de az olaszok felé is tettek lépéseket.

A Jelcin-korszakénál lényegesen aktívabb orosz külpolitika alapja az orosz szénhidrogén-kincs világpiaci árának Moszkva számára kedvező alakulása volt. Erre alapozva a Kreml nemcsak a kitermelés, hanem a szállítás eszközeinek a felvásárlására törekszik Oroszország határain túl is.[18] A földgázkitermelésre szakosodott orosz iparvállalat, a Gazprom az orosz gáztermelés 93%-át tartja a kezében.[19] Az Északi- és Déli Áramlathoz hasonló drága vezetékek megépítésével Putyinék növelni tudják befolyásukat olyan államok felett, amelyek jelentősége – addigi fő tranzitútvonalként – ennek következtében csökkenni fog.[20] Nem véletlen, hogy a 2010-es ukrajnai

[16] Ide sorolja Bugajski a 2003-as Berezovszkij-ügyet, valamint azt, hogy a csecsen Ahmed Zakajevnek London politikai menedékjogot adott, de ide tartozik Lugovoj ügye, akinek kiadatását a Litvinyenko-ügy kapcsán eredménytelenül kérték a brit hatóságok. Ezt követően 2007 végén kémkedéséért utasítottak ki orosz állampolgárokat az Egyesült Királyságból, mire az oroszok British Council irodákat zártak be a saját országuk területén. BUGAJSKI (2008): 62-64.

[17] 1997-ben jöttek létre a francia-német-orosz csúcsok, amelyekből a többi európai országot kizárták. A Szovjetunió összeomlása után Németország lett Oroszország legfontosabb kereskedelmi és pénzügyi partnere (2007-ben 52,8 milliárd euró forgalommal a kétoldalú kapcsolatokban) és a 2006. decemberi adatok szerint a felhalmozott külföldi tőke 32 százaléka német volt Oroszországban. Berlin elsősorban nyersolajat és földgázt importál Oroszországból, amely háromnegyedét fedezi Németország szükségleteinek. BUGAJSKI (2008): 57.

[18] A korábbi időszakhoz képest újdonság, hogy a magánvállalatok a Kreml parancsára hajlandók a profitveszteségre is. Putyin második elnöki ciklusa végére a legnagyobb energia-, fém- és feldolgozó iparágakban az állami szektor aránya meghaladta az 50%-ot. BUGAJSKI (2008): 73-74.

[19] A Gazprom ma a világ gázkincsének több mint 19%-át tartja az ellenőrzése alatt. Ennél 9 százalékkal több, méghozzá 28 százalék körüli a világ Oroszországban található össz-földgázkészlete. Részletesen ír erről Bugajski 6-os számú lábjegyzetében. BUGAJSKI (2008): 99.

[20] Ukrajna és Belorusszia korábbi kedvező helyzete például ennek következtében egyik napról a másikra szűnne meg. Az Északi Áramlat létesítéséről szóló tervet Putyin 2007 augusztusában írta alá. A Déli Áramlat létesítéséről 2007/2008 telén sikerült meggyőzni a magyar és a bolgár kormányt, s ez - az elemzők egy része szerint – képes okafogyottá tenni a Törökországon keresztül Közép-Ázsiába tervezett Nabucco gázvezetéket, amelynek egyik fő célja Európa gázellátásának a diverzifikálása. BUGAJSKI (2008): 90-91. 95-98.

elnökválasztások győztesének, Viktor Janukovicsnak egyik első javaslata az volt, hogy a Déli Áramlat megépítése helyett az oroszok az Ukrajna területén átvezető gázvezetékek korszerűsítésére és kapacitásának növelésére költsenek, ami a töredékébe kerülne annak, amit egy új, Fekete-tenger alatti gázvezeték megépítéséért kellene fizetni.[21] A szevasztopoli flottabázis orosz bérletének meghosszabbítása mellett az Ukrajna számára kiharcolt – a világpiacinál harminc százalékkal – alacsonyabb gázár 2010 áprilisában normalizálta az ukrán-orosz államközi kapcsolatokat.[22] Az oroszbarát ukrán Viktor Janukovics győzelme egyébként egész Közép-Európában mérséklőleg hatott az oroszokkal nem rokonszenvezők táborára.

Ami a 2007-ben beharangozott amerikai kelet-európai rakétavédelmi pajzs megvalósítását illeti, azt 2008 júliusában Prága, majd egy hónappal később – a frissen kirobbant abháziai és oszétiai konfliktussal egyidőben – Varsó is aláírta.[23] A rakétavédelmi megállapodás következtében kialakult orosz-amerikai, majd orosz-lengyel és orosz-cseh feszültségnek a 2008 novemberében megválasztott és 2009 januárjában hivatalba lépett új amerikai elnök, Barack Obama viszont azzal vetett véget, hogy azt lényegében visszavonta.[24] Az említett tényezőkön kívül, a lengyel-orosz feszültség további oldódásához – paradox módon – hozzájárult, hogy 2010. április 10-én Lech Kaczynski, a lengyel köztársasági elnök – népes kíséretével – Szmolenszk mellett légikatasztrófa áldozata lett.[25] Az orosz fél ennek hatására adta át a lengyeleknek a szovjetek 1940-es, katyńi tömegmészárlásával kapcsolatos dokumentumokat.[26] Az egyetlen terület, ahol az utóbbi években alig történt előrelépés – Irán.[27]

A putyini külpolitika az orosz történelem koordinátarendszerében

Az orosz birodalmi gondolat a középkorban az orosz pravoszláv egyház tanításában a *„Moszkva harmadik Róma, a kereszténység igazi képviselője”* elméletében öltött

[21] A tizedénél is kevesebbe kerülne a fennálló vezetékrendszer korszerűsítése és bővítése, mint a Déli Áramlat megépítése. Az Oroszország Hangja 2010. október 26-i összefoglalója szerint 25 milliárd euró helyett 1,5 milliárd euró kellene hozzá: http://hungarian.ruvr.ru/2010/10/26/28546019.html 2010. november 7.

[22] www.mr1-kossuth.hu/ hirek/kulhon/ janukovics- alairta-az- uj-ukran –orosz - flottamegallapodast.html. 2010. november 7. E lépéssel legalább három évtizedre tárgytalanná tették Ukrajna NATO-csatlakozását is.

[23] A tervezett rakétavédelmi rendszer különböző elemeinek különböző helyszínekre telepítésével kapcsolatban ld. BUGAJSKI (2008): 147-148.

[24] Az interkontinentális rakéták elleni védelem helyett a közepes- és rövid hatótávolságúak ellen védő, ún. fokozatos (layered) rendszer elemeit próbálják ki Lengyelországban.

[25] http://www.guardian.co.uk/world/2010/apr/10/poland-president-lech-kaczynski-killed 2010. november 7.

[26] http://www.mult-kor.hu/20100429_ az_orosz_sajto_is_meltatta_a_katyni_dokumentumok_kozzetetelet 2010. november 7.

[27] Oroszország az Iránnal való konfliktus során mind gazdaságilag, mind politikailag csak nyerhet, hisz a Nabucco vezetéket szerinte csak az iráni gáz-mezők bekapcsolásával lehetne sikeresen megtölteni, azonban erre addig, amíg Irán az Egyesült Államokkal és a Nyugattal konfrontálódik, nem lehet számítani. BUGAJSKI (2008): 37. és 42.

testet. Az ortodox hitről az 1828–29-es orosz-török háború során *„derült ki”*, hogy önmagában nem alkalmas a külpolitikai expanzió hatékony alátámasztására. Ennek a felismerésnek nem kis szerepe volt abban, hogy I. Miklós idején Uvarov közoktatási miniszter és társai megalkották a *hivatalos népiség* tanát. A *tyeorija oficialnoj narodnosztyi* a Nyugat és Oroszország ellentétéből, Oroszország külön világ jellegéből indult ki. Az ortodox hiten, vagyis a vallási misszión kívül lényegi „alkotóeleme” volt az államrend, vagyis a monarchia dicsérete mellett a *narodnoszty*, vagyis a *népiség.* Az orosz társadalom a szlavofil–nyugatos vita közvetítésével tette magáévá e doktrína elemeit. Mindemellett az európai szlávok ügye a krími háborúval került az érdeklődés középpontjába Oroszországban. A német és az olasz egységmozgalom 1860-as évekbeli sikere az orosz társadalom érdeklődését ismét a Balkánra irányította. Ennek hatására vált népszerűvé a 19. század hatvanas éveire az első *„klasszikus”* modern orosz birodalmi gondolat, a pánszlávizmus. A pánszláv gondolkodók jelentős része az 1880-as, 1890-es években érzékelte Oroszország elmaradottságát, és ennek hatására súlypont-áthelyeződést figyelhetünk meg az *etnocentrikus* illetve *államközpontú* iskola tanításáról az *ideológiaközpontú* orosz birodalmi gondolatra.

Az *eurázsiai imperializmus* szerint az ideológia fő letéteményese a pravoszláv egyház volt. Ugyanekkor Oroszországban kialakult egy *„izolacionista”* irányzat is, amely a külpolitikai terjeszkedés iránt – legalábbis átmenetileg – közömbös volt, ám a birodalmon belül céljául tűzte ki az oroszosítást. Az orosz társadalom belső feszültségei nemcsak a külpolitikai célok iránti fokozott lelkesedést hívták életre, hanem ennek ellenkezőjét, a teljes közömbösséget, érdektelenséget, sőt a terjeszkedéssel szembeni ellenségességet is. A birodalmi terjeszkedés szükségességét tagadó nihilista tradíciót *a narodnyik* kezdetek után a szociáldemokrata mozgalom bolsevik szárnya képviselte az I. világháború folyamán. A frontokon zajló küzdelem a hagyományos orosz állam teljes vereségével végződött, amelyben nemcsak a cárizmus bukott el, hanem a bolsevikok győzelme után kibontakozó polgárháborúban az összes orosz monarchista és polgári irányzat is. Az 1920-as években a bolsevikok leszámoltak a hagyományos orosz birodalmi gondolattal, nemcsak összefoglalták a forradalomelméletet, hanem azt intézményeikben tanították is. (Egyik legfontosabb szervezeti újításuk volt a hivatásos világforradalmárok intézményének, a Kominternnek a megalapítása). A húszas évek végére azonban úgy tűnt, hogy erőfeszítéseiket nem koronázta siker. A *„szocializmus egy országban”*- vita végén, 1928-ra kiderült, hogy a világot nem sikerült forradalmasítani.

Ekkorra alakultak ki az előfeltételei egy új, *„a világforradalomtól független”*, területhez kötött, szovjet-orosz *„nemzettudatnak”*, amiben döntő szerepe a szovjet államnak volt. A harmincas években az aktív szovjet külpolitikához szükséges feltételek korlátozottak voltak. Sztálinék ezért nem mondtak le a kapitalista államok közötti nézetkülönbségek kihasználásáról, s ezért a korábbinál intenzívebben éltek a klasszikus diplomácia eszközrendszerével is. Az új kurzus Litvinov külügyminiszterségéhez kapcsolódott. A szovjet kommunisták a harmincas évtized végére előbb az orosz államnacionalista hagyományt igyekeztek a bolsevik tanítással összhangba hozni, majd 1941-től a pánszlávizmussal tették ugyanezt. A II. világháború sikeres befejezése e pánszláv programból sok mindent megvalósított. 1948-ra azonban a szláv Jugoszlávia, mint bázisállam kihátrált Kelet-Európából, s egy évvel később, 1949 októberében bekerült a nem szláv Német Demokratikus Köztársaság, amelynél sokkal fontosabb volt

ugyanebben a hónapban a szintén nem szláv népi Kína kikiáltása és megjelenése. Ráadásul a Szovjetunió, néhány héttel korábban, 1949 augusztusában atom- s így globális hatalommá vált, ami önmagában is alkalmas lett volna arra, hogy anakronizmussá tegye a pánszlávizmus szovjet változatát. Ráadásul korábban Jugoszlávia nemcsak a szláv, hanem kommunista szempontból is központi szerepet játszott, s ezért is jut 1949 őszére a szovjet-jugoszláv viszony a mélypontjára.)

Sztálin halála után Hruscsov volt az első hosszú ideig hatalmon levő szovjet politikus, aki felismerte, hogy az atomfegyver megjelenése óta a hagyományos, 19. századi hatalmi politizálás a múlté, a két világrendszer közötti nyílt konfrontáció – a marxizmus klasszikusainak tanításaival ellentétben – járhat a szovjetrendszer pusztulásával is. Felismerte továbbá azt is, hogy a sztálini jóslatot meghazudtolva a kapitalista államok – félretéve egymás közötti ellentéteiket – képesek voltak összefogni. A kapitalista táborral való nyílt konfrontációt Hruscsov ezért a távoli jövőbe helyezte, ami lehetővé tette, hogy Európában a status quo-t tudomásul véve *„enyhülési politikával”* kísérletezzen, miközben a harmadik világban próbált híveket szerezni a kommunista átalakulás ügyének. A magyar 1956 bebizonyította, hogy a szocializmus építésének különböző útjai vezethetnek a szocializmustól való eltávolodáshoz is. Kína 1956 után fordított hátat Moszkvának, amit majd a kubai rakétaválság idején képviselt szovjet álláspontal való elégedetlensége befejezetté tett. Ettől kezdve lett a kínai-szovjet határ állandó fegyveres torzsalkodások színtere. Generációváltás is történt a szovjet apparátuson belül. Hruscsov bukásához nem kis mértékben járult az általa előidézett kubai rakétaválság, amely csaknem világháborúba sodorta a szovjet birodalmat. Ha a Szovjetunió hagyományos szövetségesei közül (Jugoszlávia) veszített is, szerzett újakat. Hatalmát, kelet-európai biztonsági zónáját nemcsak hagyományos katonai, hanem multilaterális szervezetekkel (Varsói Szerződés, KGST) is igyekezett megszilárdítani. A rendszer *„működési zavarának”* tudható be az 1953-as kelet-berlini felkelés, az 1956-os magyar forradalom és a lengyelek mozgalma, valamint az 1968-as *„prágai tavasz”*, majd 1980-tól a Szolidaritás mozgalma Lengyelországban. Kuba példája jól érzékelteti, hogy a Szovjetunió globális hatalomként olyan akciók lebonyolításába is belefogott, amelyek meghaladták képességeit. Tanulva a kubai rakétaválságból, a Hruscsovot felváltó Brezsnyev az Amerikai Egyesült Államokéhoz hasonló katonai stratégiai atomütőerő megteremtését tűzte ki céljául, és célkitűzését egy évtized alatt meg is valósította. Birodalmi politikája ugyanakkor ellentmondásos volt. Brezsnyev felülvizsgálta Hruscsov tézisét a szocializmushoz vezető egyéni út jogosságáról, és tagadta azt. Sőt, a szocializmus útjára való visszatérítés érdekében a fegyveres erő bevetését is indokoltnak tartotta. Ezt hívjuk Brezsnyev-doktrínának. Mindemellett Európában igyekezett az enyhülési politikát továbbvinni, a világforradalom exportja kizárólag a harmadik világban foglalkoztatta, amihez hozzájárult, hogy délkeleti határainál egyik régi szövetségesével, Kínával – hatalomra jutása óta – állandó határmenti viszályai voltak. Hetvenes évekbeli külpolitikai akcióinak anyagi hátterét csaknem egy évtizeden keresztül az 1973-as olajárrobbanás biztosította, ám 1979-ben kezdődő afganisztáni beavatkozásának költségei egyre inkább felemésztették a Szovjetunió tartalékait.(Az afganisztáni intervenció annyira megviselte a moszkvai vezetést, hogy egy évvel a hadműveletek megindítása után a *„klasszikus”* befolyási övezetében lévő Lengyelországban nem alkalmazta a Brezsnyev-doktrínát.)

Érdemes kitérni a Szovjetunió harmadik világban a Brezsnyev-korszakban bekövetkezett expanziójának jellemzésére. A hetvenes évek elején Chilében, később a felbomló portugál gyarmatbirodalomban, Mozambikban illetve Angolában, majd a hetvenes évek végétől Etiópiában és Szomáliában folytatott szovjet politikára az volt a jellemző, hogy Moszkva akkor próbált terjeszkedni, amikor a számára kedvezőnek tűnő fordulat tőle függetlenül már megtörtént.[28] E kimért, óvatos politika ellenére a kommunizmus nem hódított úgy a harmadik világban, hogy az eszme világdiadala biztosítottnak látszott volna.

Mind a cári Oroszország, mind a Szovjetunió külpolitikájában központi szerep jutott a hadseregnek. Sztálin után Hruscsov volt az első, aki más eszközökkel is igyekezett politizálni. A Hruscsovot követő Brezsnyev – elődjéhez hasonlóan – támaszkodott birodalmi politizálásában a hidegháború során kialakított, *„szocialista"* multilaterális intézményekre (KGST, Varsói Szerződés), és el kell ismerni, bármelyik elődjénél határozottabban alkalmazott gazdasági eszközöket a szovjet befolyás biztosítására, miközben nem hanyagolta el a kommunista pártstruktúrákon keresztül való közvetlen irányítást sem. Brezsnyev Hruscsovnál realistább volt, de konfliktushelyzetben nem habozott igénybe venni a hadsereget.

Sok függött az ellenféltől. Carter amerikai elnök mandátumának vége felé – főként az afganisztáni szovjet beavatkozás hatására – felemelte a fegyverkezésre fordított költségeket, de a fegyverkezési versenyt politikája igazi vezérfonalává Ronald Reagan amerikai elnök tette. A rakétaprogramon kívül az 1983-ban meghirdetett Stratégiai Védelmi Kezdeményezés, más néven a *„csillagháborús program"* volt az, amely az év végére oda vezetett, hogy a szovjet vezetés feladta a küzdelmet, mert tapasztalta: nem győzi a technológiai – anyagi versenyt az Amerikai Egyesült Államokkal és ennek következtében nem hitt többé a *„szocializmus világméretű győzelmében"* sem.[29] A nyolcvanas évek elejének gyors főtitkárváltásai (Andropov és Csernyenko) nem hoztak változást a megkezdett kurzusban, ahhoz a viszonylag fiatal Gorbacsovnak kellett elfoglalnia a főtitkári széket, aki lemondott az erőszak alkalmazásáról, és más – a gazdaságiak mellett politikai – eszközökkel kívánta fenntartani a Szovjetunió befolyását. Viszont az amerikai csillagháborús programon és az oroszok ellen Afganisztánban jól bevált Stinger-rakétákon kívül a nyersanyagárak világpiaci árának esése belülről ásta alá a Szovjetunió teljesítőképességét, amin a későn elkezdett gazdasági reformok nem tudtak segíteni. A politikai eszközök a baloldali pártokkal ápolt kapcsolatok lehettek volna, viszont a kelet-európai térségben a politikai reform kibontakozása után ezek az erők korábbi befolyásuknak csak egy részét voltak képesek megtartani. A rendszerváltások következtében viszont e politikai kapcsolatok nem bizonyultak elegendőeknek ahhoz, hogy rajtuk keresztül a Szovjetunió hatékonyan tudja befolyásolni a térség folyamatait. A Szovjetunió felbomlásának tehát elsősorban gazdasági okai voltak. Ezzel, illetve partikuláris részérdekekkel, így magának az Orosz Köztársaság szűken vett gazdasági érdekeivel magyarázható Moszkva kivonulása Kelet-

[28] *„A világhódító szándék többnyire abban mutatkozott meg, hogy a szovjet fél foggal-körömmel ragaszkodott megszerzett pozíciójához, ha valahol egyszer megvetette a lábát."* BÜKY Barna: *Visszapillantás a hidegháborúra*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001. (A továbbiakban: BÜKY (2001), 254.

[29] Uo. 303-314.

Európából.

A Szovjetunió megszűnésével Oroszország soha nem látott területcsonkulást szenvedett el, világhatalomból regionális hatalommá változott, miközben – a baltiakat leszámítva – a többi szovjet utódállammal összevetve az orosz állam *„hatékonyságának”* növekednie kellett volna. Azonban nem ez történt. A folyamatosan romló gazdasági paraméterek az orosz állam működőképességét 1992 után folyamatosan próbára tették. Közvetlenül a jelcini Oroszország megszületése után először a belpolitikai problémák, majd a kommunisták képviselte szovjet birodalmi gondolat mellett fokozatosan geopolitikai ihletettségű elképzelések kerültek előtérbe, viszont a belső állapotok kuszaságából adódóan bármilyen birodalmi gondolat anakronizmusként hatott. A megvalósított politikát alapvetően a gyakorlati szempontok uralták, amelyek a szovjet időszakhoz kapcsolódó nukleáris fegyverzethez[30] és a hagyományos NATO-ellenségképhez kapcsolódtak.

Alapvetően ezzel magyarázható Oroszország ellentmondásosnak mondható balkáni szerepvállalása is. Az orosz vezetésnek először nem volt mondanivalója a kialakult válságról, majd az orosz atlanti politikának megfelelően Oroszország végül részt vett a *„béketeremtésben”*, igaz úgy, hogy mind Horvátországban, mind Boszniában a krajinai szerbeket igyekezett támogatni, illetve a belgrádi vezetést, miközben a térség többi – ugyancsak szláv – nemzetéről kevéssé vett tudomást. 1995 után a horvát uralom visszaállítása a szerb fennhatóság alá került területeken Moszkva Jugoszlávia-politikájának komoly kudarca volt. Még kellemetlenebb volt számukra a NATO viszonylagos sikere Bosznia-Hercegovinában 1995 nyarától kezdve. Oroszországban a NATO Szerbia elleni katonai hadműveletét 1999 tavaszán a testvérnemzet elleni agresszív háborúként ítélték el.[31]

A pánszláv felhangoktól nem mentes megnyilatkozások az 1990-es évek második felére ritkábbakká váltak. Általánossá lett a felismerés, hogy gazdasági erő nélkül Oroszország nem lesz képes a nagyhatalmi státusznak megfelelő külpolitikára.[32]

Főként a súlyos gazdasági visszaesésnek köszönhető, hogy erőteljesen beszűkült a külpolitika mozgástere. A moszkvai politikusok a Nyugat részéről őket ért vélt vagy

---

[30] Richard Pipes amerikai történész megfogalmazása szerint a Független Államok Közösségén belül Oroszország egy módosított Brezsnyev-doktrína értelmében a *„korlátozott szuverenitás”* szerint igyekszik diktálni. Moszkva és Washington erőteljes nyomására Ukrajna, Fehéroroszország és Kazahsztán lemondtak a nukleáris fegyverekről, biztosítva ezzel, hogy Oroszország legyen a kizárólagos posztszovjet atomhatalom. BUGAJSKI (2004): 52.

[31] Uo. 170, 175.

[32] Alekszej Podberjozkin 1996-os tanulmányában levonja Oroszország megváltozott nemzetközi helyzetéből származó következtetéseket, amennyiben megállapítja, hogy Oroszország immár *„nem folytat globális külpolitikát”,* míg a szovjet időszakban azt folytatott. Levonja a következtetést is: *„Igazi gazdasági függetlenség nélkül az ország nem képes hatékony, nagyhatalmi státusának megfelelő külpolitikát megvalósítani.”* Alekszej PODBERJOZKIN: *Oroszország a XXI. század küszöbén: a szamárbőr szindróma.* IN: *Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás:1992–1998.* Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet (COLPI), Budapest, 1998. (A továbbiakban: Doktrínák 1998), 223-234.

valós támadások hatására (jugoszláviai események, NATO-bővítés, stb.) arra törekedtek, hogy Oroszország mozgásterét növeljék. Szakítottak a korábbi időszak egyoldalú atlanti elkötelezettségével, Primakov sokpólusú világ-koncepciója, illetve *„rugalmas reagálása"* sikert hozott, amibe nem tartozik bele a NATO-bővítéssel kapcsolatos kezdeti merev elutasító politikája. Az 1998 nyarán kibontakozó pénzügyi válság Oroszországban rádöbbentette a politikai vezetést, hogy a Gorbacsov és Jelcin idején megtollasodott újgazdagok személyes érdekeiket követve hajlandóak az orosz állam érdekeit feláldozni.

Vlagyimir Putyin orosz elnök egyik célja volt, hogy megzabolázza ezeket az oligarchákat, és mozgósítsa őket a kormány szolgálatára. Jelcin erre korábban még kísérletet sem tett, bár valószínű, hogy ha lett volna benne ilyen szándék, akkor sem sikerült volna neki. A 2000-es választásokon Jelcint felváltó győztes orosz elnök – különösen 2004 utáni – politikája azonban ebben a tekintetben élesen különbözik elődjéétől. Vlagyimir Putyin főként az oroszországi nyersanyag-kitermelésre, a földgáz- és kőolajágazatra támaszkodva próbált az orosz külpolitika számára anyagi bázist teremteni. Másfajta, a korábbinál hatékonyabb és a hagyományos katonai erőnél *„olcsóbb"* eszközökkel igyekezett befolyásolni az Oroszországot körülvevő térség sorsát, nem irtózva olykor a szovjet korszak *„hagyományos módszereitől"* sem.

Az utóbbi néhány évben Oroszországnak nem állt érdekében a FÁK-országok teljes bekebelezése, mivel ezt gazdaságilag drága megoldásnak tekintették. Ezért inkább *„szelektív dominanciára"* törekedtek a *„kulcsszférákban"*. Ilyen volt és ilyen ma is az energetikai ágazaton kívül az üzleti élet és a hadügy. E csatornákon keresztül az oroszok befolyásolni tudták és tudják ma is egy-egy ország kül- és biztonságpolitikáját. Moszkva horizontját a kilencvenes évek közepétől a közel-külföld problematika uralta.[33]

Egészében véve azonban a Jelcin-korszak hivatalos külpolitikája Oroszország belső viszonyai miatt sem tekinthető birodalminak, ráadásul erre az időszakra amúgy is inkább az identitáskeresés volt a jellemző. A Zsirinovszkijhoz, Panarinhoz, Narocsnyickajához, illetve Duginhoz hasonló gondolkodók műveiben igen jelentős súllyal szerepel a geopolitika, mindannyian rendszerkritikusak, és világszemléletükben az összes többi orosz külpolitikai doktrínát saját szempontjaiknak vetik alá.

Putyin elnök külpolitikája Primakovéhoz képest annyiban tekinthető újnak, hogy az energiaszektorra támaszkodva, a világgazdaság (piaci) mechanizmusait felhasználva törekszik külpolitikai elképzeléseit megvalósítani, vagyis szakítva a régi orosz és szovjet birodalmi gyakorlattal: nem katonai erővel. Sorrendiségében és hangsúlyaiban más tehát ez a fajta külpolitika, mint a késő Brezsnyev-korszaké, továbbá abban is különbözik a korábbi doktrínáktól, hogy szinte teljesen hiányzik belőle a világnézeti vagy ideologikus elem. Hacsak a szovjet birodalmisággal már 1990-ben szakító, és azzal

[33] Ezt doktrínaként Jevgenyij Ambarcumov, a Duma Külügyi Bizottságának elnöke hirdette meg 1992-ben. Lényege, hogy Oroszországnak ismét integrálnia kell az egykori szovjet területeket az orosz mag körül, méghozzá főként gazdasági eszközökkel. BUGAJSKI (2004): 54.

hatalmas vihart kavaró[34] Alekszandr Szolzsenyicin melletti kiállást nem lehet annak tekintetni. Putyin ugyanis még elnökként 2007 júniusában kitüntette a Nobel-díjas írót, aki 1994-es Egyesült Államokból való visszatérése után Jelcintől nem volt hajlandó kitüntetést elfogadni, Putyintól viszont igen, mivel nagyra becsülte. 2008 augusztusában bekövetkezett halála után Putyin immár miniszterelnökként személyesen tette tiszteletét Szolzsenyicin ravatalánál, és azóta is el-ellátogat a sírjához.[35]

A főként *„közel-külföldi"* államok energiaszektorában való, továbbá bank- és ipari kulcspozíciók megszerzése – bár a piaci szabályokkal összhangban van – lehet birodalmi ihletettségű is. Ráadásul Oroszország belső felépítésében ugyanúgy jelentős szerepük van az erőszakszervezeteknek, mint a Szovjetunió idején. Mint ahogy az is kétségtelen, hogy nem csak morális szempontból lehet Oroszországot azzal vádolni, hogy 1990 után sem volt *„demokratizálódás, gyűrűzik tovább az életveszélyes hatalmi káosz"*. V. Gilbert Edit Beszlánt, a Kurszk-tengeralattjáró ügyét említi. Pálfalvi Lajos – többek között – a csecsen háborút, a finnugor népek *„abajgatását"*, *„a katyni tömeggyilkossággal kapcsolatos hazudozást"*.[36] Igaz, a lengyel elnöki különgép 2010 tavaszi katasztrófája Szmolenszk mellett – végül is úgy tűnik jelentős mértékben járult hozzá a szovjet-orosz múlttal való szembesüléshez.

Egy tartósan aktív orosz külpolitikának is feltétele, hogy Moszkva ne csupán az energiaszektorra, hanem egy valóban modern orosz nemzetgazdaságra tudjon támaszkodni. Putyin Oroszországa tehát ebben az összefüggésben rendkívül sérülékeny, hisz mai kedvező helyzete pusztán a (változékony világgazdasági) nyersanyag-konjunktúra függvénye.

Kétségtelen, az utóbbi időben jelentős, de a többi vezető hatalomhoz képest azért mégiscsak szerény gazdasági teljesítményt[37] felmutató Oroszországban Putyinék

---

[34] A *„Kak nam obusztroity Rossziju?"* 1990 júliusi keltezésű és Lityeraturnaja Gazetában jelent meg 1990 szeptemberében. Szolzsenyicin másfél évvel a felbomlása előtt leírja, hogy a Szovjetunió szét fog hullani. *„Nagyhatalmat fenntartani, azt jelenti, hogy kiírtjuk a saját nemzetünket"* -írta, majd megállapította, hogy a II. világháborúban az oroszok kétszer annyit veszítettek, mint a rájuk törő ellenség, ráadásul *„egy despotiát erősítettek meg*". Alekszandr SZOLZSENYICIN: *Publicisztyika. V trjoh tomah*. *Tom 1, Sztatyji i recsi*, Jaroszlavl, 1995. (A továbbiakban: SZOLZSENYICIN (1995), 538-599. 1994-es hazatérése előtt még az Egyesült Államokban írta meg a *„Russzkij voprosz" k koncu XX.veka"* című tanulmányát, amelyben a Szovjetunió újrafeltámasztására irányuló törekvéseket ugyanúgy kártékonynak tartja, mint a pánszlávizmust, amihez Oroszországnak nincs ereje. SZOLZSENYICIN (1995): 616-702. Szolzsenyicin Gulág szigetcsoportjáról 2009 őszén döntötték el, hogy kötelező tananyag lesz Oroszországban.

[35] Medvegyev elnök pedig Szolzsenyicin temetésén is részt vett. http://www.tavlatok.hu/81/81kultura.htm 2010. november 7. Putyin Gyenyikinnel együtt emlékezett meg Szolzsenyicinről 2009 májusában. http://www.inforadio.hu/hir/kulfold/hir-280388 2010. november 7.

[36] *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől*. (Szerk.: V. GILBERT Edit) 2. és 3. kötet, Pécs, 2004. 15., illetve Pécs, 2006. 183.

[37] Ld. DEÁK András György: *Főnix a kalitkában? Az orosz külpolitika elmúlt tíz éve* című cikkét. Külügyi Szemle 2009/2. 27. Az itt közölt, a világ tíz legnagyobb gazdaságról szóló táblázatból kiderül, hogy az orosz a kínainak csupán a harmada, az amerikai gazdaságénak pedig a

rájöttek, hogy a világ legnagyobb földgázkitermelőjeként és a készletek legnagyobb birtokosaként Oroszország ma energetikai szuperhatalomnak számít. Ráadásul az oroszok földgázvezetékeik, vagyis energiahordozó-hálózatuk segítségével a világ földgázkészletének a kétharmadát tudják célba juttatni, s így – alkalom adtán – akár meg is akadályozni.[38]

Az orosz gázkincs egyik sajátossága viszont – ahogy az összes többié is –, hogy nem tart örökké. S ezt Putyinék legalább a szólamok szintjén felismerték.[39] Nagy kérdés viszont, hogy mit képesek ennek ellensúlyozására a valóságban tenni, hiszen a kínai és az indiai gazdasággal összehasonlítva – az orosz növekedés nem autonóm, aminek döntő szerepe van abban, hogy orosz gazdasági csodára számítani csak kivételes optimizmussal lehet.

(Első közlés: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Főszerkesztő: Majoros István. Szerkesztők: Faragó Gábor – Forgó Zsolt – Háda Béla – Madarász Anita, ELTE, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2012. 189–197.)

hetede.

[38] A kétharmad persze az iráni földgázzal együtt igaz, amely ezeken az orosz vezetékeken keresztül tudna a leggyorsabban vevőre találni. http://www.unctad.org/infocomm/anglais/gas/Images/reserves.gif és http://en.wikipedia.org/ wiki/ List_of_countries_by_natural_gas_proven_reserves 2010. november 7.

[39] Mind Medvegyev, mind Putyin az Egységes Oroszország Párt XI. kongresszusán Oroszország modernizálásának a szükségességéről beszélt 2009 novemberének a végén. Ld.: http://www.dunatv.hu/ kulfold/medvegyev_putyin_egyseges_oroszorszag_part_11.html 2010. november 7.